

поема-сповідь, що висвітлює морально-етичні проблеми народу, який нещодавно виборов свою незалежність.

Отже, жанр поеми є центральним у творчості Д.Павличка. Дослідження особливостей жанрово-стильової природи, ідейно-тематичного змісту поем Д.Павличка свідчить, що ліро-епічні твори митця – це оригінальні художні вияви авторської індивідуальності, що демонструють потужні можливості жанру, переконують у невичерпності його ідейно-естетичного потенціалу. Будучи синтезною структурою, кожна Павличкова поема являє собою жанрово-стильову єдність, конструктивним центром якої виступає «зустріч» поемних (власне, жанрових) традицій і поемних (власне, авторських) новацій. Філософсько-історичне, соціально-психологічне осмислення дійсності, по-своєму відкрита концептуальність, пряма й безпосередня постановка проблеми – найприкметніші ознаки поемної творчості цього художника слова, явлені в двох основних родових тенденціях – епічній і ліричній. Павличкова поетика полягає у використанні влучної деталізації, що збагачує всю поетичну картину власними конотаціями. Образи поем існують свідомо визначеними та найточніше відповідають пережитому і засвоєному досвіду. Власне вони, образи «безпосереднього досвіду», слугують розширенню меж авторської імплікації, допомагають досягнути «підсвідомого узагальнення».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бердиховська Б. Шістдесятники – бунт покоління // Українська мова та література. – 2006. – № 14-15. – С. 3-11.
2. Галич О. Теорія літератури: Підручник. – Київ: Либідь, 2001. – 488 с.
3. Гнатюк М.П. Поема як літературний вид, К.: Дніпро, 1972. – 150 с.
4. Гнатюк М.П. Українська поема першої половини XIX ст. Проблеми розвитку жанру. К.: Вища школа, Вид. при КДУ, 1975. – 168с.
5. Гришаєнко Н. Основні мотиви лірики Дмитра Павличка / Н. Гришаєнко // Українська мова і література в школі. – 1991. – С. 69-73.
6. Ільницький М. М. Дмитро Павличко: Нарис творчості / М. Ільницький. – К.: Дніпро, 1985. – 188 с.
7. Ільницький М. Живе дихання жанру. – В кн.: М. Ільницький. Таємниці музи. – К.: Молодь, 1971.
8. Каспрук А.А. Поема в сучасному літературознавстві. // Радянське літературознавство. – 1972. – № 5. – С. 29-35.
9. Павличко Д. Петрик. Петро Могила (1620). Ностальгія. Поеми // Павличко Д. Ностальгія. – К.: Основи, 1998. – 230 с.
10. Павличко Д. Поеми та притчі. – К.: Дніпро, 1986. – 300 с.
11. Равлів І. Еволюція світогляду Д. Павличка та її трансформація в творчості письменника / І. Равлів // Наукові записки ТДПУ. Сер. Літературознавство. Вип. 1. – Тернопіль: ТДПУ, 1997. – С. 161-173.

Масюк О.

Науковий керівник – асист. Скуратко Т.М.

ОБРАЗ МИХАЙЛЮКА В РОМАНІ В.ВИННИЧЕНКА (МЕФІСТОФЕЛІВСЬКА ПРОЕКЦІЯ)

У світовій літературі Володимир Винниченко був не першим, хто звернувся до тем та образів дияволяди, до нього у своїй творчості використовували ці теми такі письменники як П.Арцибашев, Х.Бенавенте, М.Булгаков, П.Валері, В.Й.Гете, Ф.Достоевський, К.Марло, Ф.Соллогуб, К.Фаррер та інші. Але за словами Тамари Гундорової: «Володимир Винниченко, дав свою інтерпретацію і свою «модерну концепцію дияволяди» [6; 25]. Не тільки у романі «Записки кирпатого Мефістофеля», а й у таких його творах як «Гріх», «Пророк», «Лепрозорій» постає образ-тип людини з демонічним складом психіки, яка свідомо чи несвідомо тішиться своєю силою волі, прагне керувати волею інших, підпорядковувати їхні дії своїй волі. Близькість до первісного образу підкреслюється Володимиром Винниченком і деталями демонічної зовнішності персонажів. У романі «Записки кирпатого Мефістофеля» він двічі подає опис головного героя Якова Михайлюка: вперше описує Якова, коли той дивиться в дзеркало і сам собі симпатизує: «... я довгий, чорний, з довгастим лицем, гострою борідкою і густими бровами, похожими на дві лохматі гусениці. Ніс у мене не кирпатий, а качиний, широкий і плескуватий на кінці, з довгими ніздрями. За все лице і постать мене називають

Мефістофелем, а за ніс – Кирпатим Мефістофелем» [1; 203]. І вдруге, коли герой у стані психологічного зламу після спроби убити сина Міку «...довгасте обличчя з качиним носом і довгим підборіддям з загостреною борідкою. З-під лохматих брів понуро й жорстко дивляться невеликі очі. Лице чуже й неприємне» [1; 374].

Валентина Хархун у своїй статті написала, що «Михайлюка ми знаємо щонайменше в чотирьох аспектах (аспект Нечипоренка, Соні, Панаса Павловича, Сосницького). Варто зазначити, що оцінка героя іншими персонажами – це одна з найефективніших характеристик тих, хто характеризує» [14; 38]. Приміром, характеризує Михайлюка: «Ви ж були самим чесним, самим порядним, самим...самим... Самим палким і відданим!» [1; 224], «... тільки паскудник може бути таким жорстоким та цинічним» [1; 223]. Оцінка Михайлюка Сонею – це погляд зраженої своїх сподіваннях, жінки з нерозділеним коханням. Тому з позиції Соні Михайлюк виглядає як жорстокий, аморальний, хитрий цинік. «Ти – людина глибоко ненормальна, негарна й жорстока. Ти хитрий... У тебе нема нічого не те що святого, а... а навіть дорогого, цінного в житті... Побувши з тобою, відчуваєш себе порожнім і зайвим. Стає нудно жити.» [1; 207] Кривуля бачить Михайлюка як цілком вільного, для Сосницького він значущий з погляду джентельменських цінностей. Валентина Хархун констатує: «Кожен з них являє собою одну з іпостасей самого героя» [15; 39].

Існує цікава думка, що поштоvhом до написання «Записок Кирпатого Мефістофеля» стало прочитання Володимиром Винниченком «Щоденника спокусника» Кіркегора. Головний герой «Щоденника спокусника», Йогансен, час від часу ототожнює себе із гетівським Мефістофелем. Лілія Ожоган у своїй статті спробувала навести спільні риси героя «Записок кирпатого Мефістофеля» із рисами героя «Щоденника спокусника». «Яків Михайлюк зовнішньо привабливий. Має успіх у жінок. Інтелектуал, іронік, тонкий психолог. Йому подобається випробувати тих, хто оточує, проводити над ними інтелектуальні експерименти, грати їхніми почуттями, настроями, провокувати їх на певні вчинки. Він уникає говорити жінкам: «Я люблю», коли не може сказати це «з повним серцем». Але вона і провела відмінності рис героїв: «на відміну від кіркегоріанського спокусника, винниченківський Мефістофель «людський, занадто людський». Недарма «кирпатий». У ньому занадто багато жіночого. Імпульсивність, м'якість, мрійливість, ніжність, чуттєвість, поступливість. Михайлюк мріє про чисте кохання, тужить за сімейним затишком. Його серце переповнене нерозтраченими батьківськими почуттями. Його пригнічує почуття самотності. Він відчуває глибоку потребу любити. Любити не себе, як це простежуємо у випадку з героєм «Щоденника спокусника», а іншого». Яків Михайлюк по своїй натурі не є самозакоханим, він не повністю вдоволений своїм життям. Деколи він навіть переймається жалем до Сосницьких, Кривуль, Нечипоренків, Олександри Михайлівни, Клавдії Петрівни та Кості. «Бідолаха Панас Павлович!» [1; 231]. Яків дає собі таку характеристику: «Нікчемний, недороблений, кирпатий Мефістофель. Ні в чому я не можу дійти до кінця» [1; 235]. Ще одна його власна характеристика, але зовнішня також присутня у романі: «Але вигляд маю людини сильної, енергійної, насмішкуватої. Можливо, що тому сприяє моя зверхність і зверхній вияв мого «я». Хоча на підставі цієї ж таки зверхності мене прозвали так влучно» [1; 235]. Як ми бачимо, у цьому вислові містяться власні здогадки Якова, через що його прозвали Мефістофелем.

Володимир Панченко говорить про те, що «в образі адвоката живе дві різні, цілком протилежні істоти: Мефістофель, життя якого — гра з вогнем, і що в тому вогні обпалюють крила й душі інші люди, — йому байдуже; і друга істота — людина, яка прагне щастя, але це таємниця, закрита для інших частина душі. Адже в підсвідомості Яків Михайлюк залишається трохи дитиною» [13; 231]. «Те — моя давня, смішна звичка, про яку не знає ні одна душа. Я не можу заснути, поки не розкажу собі казку. Це в мене з дитинства. Я раз у раз засипав тільки гад материні казки. Коли для інших моя звичка стала смішною, я мусів припинити й відмовитись від маминих казок. Але я замінив їх власними. І від того часу, де б і з ким мені не доводилось проводити ніч, я неодмінно, хоч на декілька хвилин, кажу собі казку» [1; 211-212].

Літературна критика рясніє майже однотайними висновками про те, що ідеї кирпатого Мефістофеля потерпіли повний крах, тобто що він не залишився таким, як був на початку роману. Володимир Панченко вважає поразку Мефістофеля в тому, що людина повернулася до себе, тобто моральні цінності у ньому перемогли і він нарешті знайшов своє щастя: «Мефістофель перестає бути

Мефістофелем. Він зазнає поразки — але й знаходить щастя. Адже це начебто так природно і просто: любити свою дитину, продовжити себе в іншому. Тільки ж яким крученим шляхом ішов до цих простих істин Винниченків «кирпатий Мефістофель»! Мало дитячим життям не розплатився за гру в життя» [13; 233]. Дослідник вважає, що «...у кінці роману Яків став своїм антиподом, повною протилежністю того, ким він був раніше. Якщо на початку твору грав Михайлюк, то тепер пограли ним. Спочатку герой ще вірив у можливість щастя, чекав зустрічі (місяць за теорією відповідностей означає віру), далі у його житті з'являється «сонце» (сонце — любов, радість життя, Бог), фінал роману — туман — розчарування, безнадія, спогад про «сонце»...» [13; 253]. Дослідник вважає Якова Васильовича жертвою зв'язаних ірраціональних інстинктів, «і сильніший з них, батьківських зв'язок, тріумфує над його ставевим потягом до Шапочки. Істерично бігаючи туди й назад, від своєї коханої Шапочки до Клавдії та її сінка-немовляти, Яків поступово починає відчувати ірраціональний зв'язок з немовлям, а через це немовля — з матір'ю своєї дитини — Клавдією» [13; 223]. Валентина Хархун зауважує, що «чорт» зазнає поразки перед людиною, вище перед нижчим, високе перед сірою буденністю. Із людського кола не вирватися навіть заповзятим, сильним людям, бо, як стверджує Ніцше, «не сила, а довготривалість вищих відчуттів створює вищих людей» [15; 35].

Отже, В.Винниченко використовує новітню модель «мутації диявола»: опобутовізований людиночорт, переобтяжений онтологічними інтенціями. Винниченків Мефістофель намагається підпорядкувати життя собі, як сатана у С.Пшибишевського, і водночас захистити себе від зазіхань оточення, як «дрібний біс» у Ф.Сологуба.

Привласнення мови як можливості творення опозиційної «нової реальності» означувало ситуацію, коли людина переносить абсолютне на саму себе – «дияволектика» конституційно уможливує авторство в реконструкції картини світу. Генеза ігрової поведінки Михайлюка визначена ідеєю компенсації бажання, що не збулося. Життєвий стимул героя (воля до влади), не реалізований на «сцені» революції в ролі «товариша Антона», вимагає переміщення із суспільної сфери на ландшафт буденного життя. Розчарування в революційних гаслах, як утрата Бога, санкціонує альтернативу – маску Мефістофеля. Надлишок життєвої енергії, підпорядкований ідеї влади, скеровує Михайлюка на привласнення ролі законодавця, завойовника життя.

«Дияволектика» героя обирає форму театральності-гри й реалізується в морально-психологічному експерименті. Світ Михайлюка розгортається як поле випробувань, він схожий на театр для одного актора, де герой є і режисером, і актором, виконуючи традиційні для чорта ролі: спокусник, «психолог», «філософ».

Щоб написати свій роман «Записки кирпатого Мефістофеля» Володимир Винниченко звернувся до тем і образів дияволяди, головного героя він назвав Мефістофелем, і навіть його ім'я увів у назву роману. Але його герой, не є втіленням диявола, він має лише деякі риси, притаманні йому. Мефістофелю чуже почуття страху й обережності, бо він авантюрист в усьому: в коханні, дружбі, професії, життєвих побутових питаннях. Але з другого боку Володимир Винниченко наділив свого героя й позитивними рисами, такими як співпереживання, в деякій мірі його персонаж виявляє доброту. Яків Михайлюк до кінця роману змінюється, можна сказати, його «мефістофельський дух» зникає.

Отже, Винниченків Мефістофель розглядається під призмою трьох ніцшеанських ідей («надлюдина», «вільний розум», «що означає створити ідеал?»). Чорта Михайлюка можна розглядати як духовну ауру в становленні надлюдини (завдання: стати вище людей), у придбанні статусу «вільного розуму» (завдання: стати вільним серед людей), у реалізації свого ідеалу (завдання: знайти місце серед людей, не поступаючись своїми поглядами). Ніцшеанські постулати не спрацьовують у випадку Винниченкового героя: письменник подає оригінально трактовану історію безсилля людини перевершити саму себе. Надлюдина в практиках повсякденності зазнає краху.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Винниченко В. К. Вибрані твори: Оповідання. Повість. Романи / Передм. Л. С. Дем'янівської. – К.: Грамота, 2005. – 928 с.
2. Винниченко В. Краса і сила. – К.: Дніпро, 1989. – 752 с.
3. Войтович В. Українська міфологія / Валерій Войтович. – К.: Либідь, 2002. – 664 с.
4. Гарасевич М. В. Винниченко та його доба // Нові дні. – 1981. – № 11. – С. 17–20.

5. Гнідан О. Д., Дем'янівська Л.С. Володимир Винниченко. Життя. Діяльність. Творчість: Навчальний посібник для студентів-філологів. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 253 с.
6. Гундорова Т. Модернізм як еротика нового: В. Винниченко і С.Пшибишевський // Слово і час. – 2000. – № 7. – С. 17–25.
7. Гусак Н. «Нова мораль» В. Винниченка у контексті психоаналізу З. Фрейда // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності: 36. наук, праць. – К. – 1998.–С. 94–101.
8. Ковальчук О. Сім'я як економічний проект (На матеріалі роману Володимира Винниченка «Записки Кирпатого Мефістофеля») [Текст] /Олександр Ковальчук // Дивослово: Українська мова й література в навчальних закладах. – 2010. – № 4. – С. 18–20.
9. Костюк Г. Володимир Винниченко та його доба: Дослідження, критика, полеміка. – Нью-Йорк, 1980. – 283 с.
10. Кошова І. Роман «Записки кирпатого Мефістофеля» у світлі фрейдівської теорії сексуальності // Винниченко В. Записки кирпатого Мефістофеля. — Нью-Йорк, 1980. — С. 245–254.
11. Мороз Л. Художник-експериментатор Владимир Винниченко // Театр. – 1994. – № 4. – С. 37–41.
12. Панченко В. Творчість В. Винниченка 1902 – 1920 рр. та художні течії початку ХХ ст. // Слово і час. – 2000. – № 7. – С. 9–17.
13. Панченко В. Щаслива поразка Мефістофеля / Володимир Панченко// Винниченко В. Записки кирпатого Мефістофеля. — Кіровоград, 1998. — С. 229–234.
14. Хархун В. Роман В. Винниченка «Записки Кирпатого Мефістофеля» у контексті світової дияволяди ХХ ст.: Навч. посібник до курсу «Українська література» для студентів педінститутів. – Ніжин, 1997. – 25 с.
15. Хархун В. Іпостасі українського Мефістофеля: система персонажів роману В.Винниченка «Записки Кирпатого Мефістофеля» крізь призму змістових домінант та поетики твору /Валентина Хархун //Укр. мова й літ. в серед. школах. – 2000. – № 1. – С. 36-42.
16. Шаблійський Є. Про Володимира Винниченка // Радянське літературознавство. – 1970. – № 8. – С. 48–52.

Горба Г.

Науковий керівник – асист. Скуратко Т. М.

ЗРІЗ СУСПІЛЬСТВА У «ЗАПИСКАХ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШОГО» Л. КОСТЕНКО

Професор Микола Ільницький окреслив життя і творчість поетеси містким визначенням – «вірність поезії як долі». Вкрай малослівна щодо себе самої, Ліна Костенко залишає нам право побачити у своїх творах відблиск свого життя, тяжкої праці. Її біографія вписана у творчість, інкрустована в поезію [6,5].

Легко уявити собі гарненьку дівчинку з хмаркою кучерявого волосся – достоту херувим! – у тому саду, куди ще не проник «індустріальний подих п'ятирічки», де живе ідилія. А поза садом, поза домом - Дніпро, старенький дебаркадер, трипільська гора, невидимі причали дитинства. З шести до одинадцяти - найкраща пора дитинства у Київській Венеції. Присутність великої ріки виховує людину. Велика ріка – сила, яка не зважає на дрібні перепони, і вдача поетеси так само подібна до весняної повені, що прориває загати [6, 5]. У 14 Ліна вступила на шлях літератури. Поетеса взяла на себе тягар обов'язку перед світом: пояснювати свій народ, а також обов'язок перед своїм народом – відкривати йому світ. Пішла шляхом збагачення досвіду через вивчення історії, мови, народознавства, культури, літератури.

Ліна Костенко привчила свого читача ждати від неї тільки чогось надзвичайного. Великої культурної події. І саму себе «привчила» до такої орієнтації в українському літературному часопросторі. Мабуть, тому так довго працювала над своїм першим прозовим твором і не наважувалася поставити останню крапку (в тексті можна помітити сліди різних етапів роботи). Зважмо й на труднощі, які становить для поета перехід до великоформатної прози, та ще й, сказати б, у зоні гострої полемічності. І ось ПОДІЯ сталася: у видавництві «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» вийшли «Записки українського самаїедшого», названі романом (видані 2011 р. 80-тисячним тиражем) [5, 71].

Експериментальний роман «породжений... на межі реального і уявного, є прикладом змішування, результатом гібридизації між романом, есе та автобіографією». Погляньмо крізь